

Радослав РОТКОВИЋ*

НАЦИОНАЛНА МИСАО ВЛАДИКЕ ВАСИЛИЈЕ ПЕТРОВИЋА

У овоме раду анализираћемо: а) Василијево схватање граница Црне Горе; б) његов рад на унутрашњој изградњи државе и в) његову националну свијест.

ПИТАЊЕ ГРАНИЦА

Василијево схватање територије Црне Горе није се подударало са ондашњим границама. Марији Терезији он пише 1751. о црногорској републици која обухвата и Новљане и Ришњане, Пивљане, Никшиће и Дробњаке.¹ Априла 1753. пише Колегији иностраних дјела Русије још детаљније о провинцијама и срезовима Црне Горе. Ове термине он је употребљавао свакако зато да избјегне турски термин *нахија*, који би некоме читаоцу могао изгледати као негација његове тезе о вјековној независности, и наш термин *илеме* који би Русима звучало архаично, као доказ да још нема државе. Василије наводи: Катунску, Ријечку, Љешанску и Шестанску (!) нахију, Спич и Шушањ као срезове са кнезовима на челу, Зету са четири среза, такође са кнезовима на челу, Грахово и Вилусе као три среза, Пјешивачку и Бјелопавлићку нахију са по пет срезова, Пиперску са четири среза, Ровачку са три среза и Црмничку са седам срезова (кнежина). Даље у Приморју: Паштровиће, Грбаљ и Михољски збор, с тим што су им на челу капетани а не кнезови. На крају наводи Брђане, и то: Куче, Братоножиће, Васовијевића, Клименте, Тузе, Груде, Хоте и Кастрате. За Клименте и остале на крају каже да су католици. Даље наводи да су под Турцима: Никшићи, Бањани, Пивљани, Дробњаци, Гачани, Требињци, Зупци и Попово Поље, који се помињу у руским даровним граматама.²

* Доктор књижевних наука, Херцег Нови.

¹ А. Ивић, *Архивска грађа о југословенским књижевницима и културним радницима*, књ. IV, Београд, 1935, 1-4; Б. Шекуларац, *Владика Василије, Цетиње*, 1996, 10.

² М. Драговић, *Материјали за историју Црне Горе*, Споменик СКА XXV, Београд, 1895, 15/16; Шекуларац, 1996, 137-139.

Но ова писма нијесу тада била позната јавности, па је као предмет критике узето само оно што је писало у Василијевој *Историји о Черној Гори* (1754).³

Иако је Василије кренуо од старих времена и приказивао Зету, да би касније навео да је Иван Црнојевић пренио свој двор из Зете у Црну Гору,⁴ из текста је било јасно да је историја Зете стара историја Црне Горе, па је зато и схваћено да он старе зетске територије сматра дјеловима своје државе, без обзира на то што су привремено изван њених граница. Тај закључак намеће се и на основу прве реченице (након посвете и предговора): „Ова земља називаше се раније јединственим именом Зета...” Уз помен Зете и Мораче и иде и Зетско поље до самога ушћа ријеке Бојане. Уз Језеро помиње се Шестанска крајина, затим Црмница, па Приморска земља, два среза: Спич и Шушањ и провинција Паштројевићи, Махине, Катунска провинција, Грбаљ, Луштица, Кртоле и Љешевићи наведени посебно, Солиоско поље, такође посебно истакнуто... Највише критика Василије је изазвао тврдњом да су Котор „Црногорци раније били прикључили себи и у њему поставили (подигли) 70 кућа племићких породица”. Уз помен „среза” Његуши помиње и „городъ Негожь”, што је, такође, изазвало подсмјех иако никоме није сметао Ријечки град који има десет пута мање кућа. И у Вуковоме „Рјечнику” стоји да је *џрад* и *ѿврђава* и *мјесто*, а не само *варош*. Ствар је у томе што је Василије пролазио кроз насеља и градове са дрвеним кућама, због чега је у рускоме језику *село*=*деревня* а Његуши су озидани од фино тесаног камена. Даље Василије помиње Ђеклиће, Бјелице, Озриниће, Цуце, Ораховац у Боки, Грахово, Дврсно, Кривошије и Трешњево (у Цуцама), ослобођене од Турака 1711. године. Даље иде помен Цетиња па Ријечке провинције и Ријечкога града, такође ослобођенога 1711. године; Љешанске провинције, Пљешивачке, Бјелопавлића, Пипера, Ровчана, Брагоножића, Васојевића, Куча и католичких племена. За Немању каже да је срећно владао 46 година а да „той же разори городъ Диоклитию, въ немъ не жити христіаномъ как оно видно и до сего дня”, што доказује да он пише без тенденције оно што је нашао у рукописима, односно како је нешто разумио. Овај „город” јесте Дукља, која је заиста срушена, али прије Немање, и њене рушевине је Василије видио, и о њима пише, а Немања је спалио градове у Диоклитији, како то вели његов син Првовенчани у VII глави његовога житија. Помијешана су, дакле, два појма: *џрад* и *ѿпровинција*, односно земља, држава Зета. Даље се нижу подаци о историји, што нас на овоме мјесту не занима.

Не може се претпостављати да је овим ширењем граница Црне Горе Василије намјеравао да обмане Русију, јер је она већ 1711. успоставила везу

³ Књига је завршена у Москви 10. марта 1754. али је штампана у Академијиној печатњи у Санктпetersбургу. У Русији је прештампана 1860.

⁴ Стр. 28. оригинала.

са Црном Гором и имала о њој податке. Он је, дакле, ишао за ц р к в е - н о м а не за свјетовном јурисдикцијом, како то мисли и Шекуларац.⁵ Заиста би било неразумно с његове стране да је свој народ изван граница одвајао, кад је већ радио на томе да и њега ослободи. Осим тога, Црногорци су помогли ослобођење Херцег-Новога 1687. а Грбљани су 1712. били на Царевом лазу. Владика Сава у суду добрих људи рјешава спор Бијељана и Крушевчана.⁶ Режевићима дозвољава промјену крсног имена.⁷ Цетињски манастир је заједничко светилиште и оних у границама и оних изван граница. На Општем збору на Цетињу 21. јула 1717. било је око 2000 људи, од Мораче до Котора.⁸ А сва племена која Василије набраја помињана су у царским граматама које су стизале у Црну Гору! Уосталом, у синђелији коју је владика Данило добио приликом хиротонисања 1700. године набројане су кључне тачке његове јурисдикције: Црна Гора, Грбаљ, Паштровићи, Кртоли, Луштица, Бар, Скадар, Улцињ, Подгорица, Жабљак, Зета, Кучи, Братоножићи, Бјелопавлићи и Пипери.⁹ Могло би се примијетити да су католици у Кучима изван његове јурисдикције, али су у наведеној синђелији и они обухваћени поменом Куча. Такође, да је Котор стољећима имао посебан статус. Но тиме се не моженегирати његова природна повезаност са залеђем. Право на јурисдикцију над својим народом под млетачком окупацијом владика Данило је добио 1718. године.¹⁰ А Општи збор одлучује 1749. године да Дака Сладојевића са племеном Риђана приме „да су у збор черногорски и посад да су Чергогорци увлек”.¹¹

Да је било неразумно одвајати свој народ под страном окупацијом од онога који је слободан, показује и овај примјер. Његош је 1834. прогласио Петра I за свеца, не тражећи ниоткуд дозволе за тај чин, јер је био поглавар аутокефалне црногорске православне цркве. О чину проглашења Петра I за свеца он је само обавијестио новгородскога митрополита Серафима, оберпрокурора Синода у Петрограду Нечајева и рускога посланика у Бечу Татишчева. Вук Караџић пише новембра исте године да се св. Петру клања народ црногорски, и онај у границама државе, и онај под окупацијом. А на Госпођин-дан 1836. пише которски начелник да је „на поклоњење Светитељу ишло на Цетиње преко 15.000 душа, а милостиње је пало преко двије хиљаде форината”. Док је Лазо Томановић писао како су кроз

⁵ Владика Василије, 1996, 10.

⁶ Ђ. Миловић у „Историјским записима” 1963, књ. XX, 1, 128-135.

⁷ Б. Шекуларац, *Паштровске исјаве*, III, Петровац, 1999, 137, 144, 176, 177.

⁸ Г. Станојевић, *Црна Гора у доба владике Данила*, Цетиње, 1955, 133.

⁹ Г. Станојевић, *Историја Црне Горе*, III/1, Титоград, 1975, 250.

¹⁰ Г. Станојевић, *Црна Гора у доба владике Данила*, 145.

¹¹ Љ. Стојановић, *Сџари српски зајиси и најџиси*, књ. V, Ср. Карловци, 1925, 97.

Бококоторски залив „пролазиле пуне барке народа који се враћао с Цетиња пјевајући”.¹²

Да би остварио право јурисдикције на територијама под турском и млетачком окупацијом, владика Данило је срочио компромисну титулу: митрополита „Скандерије и Приморје и Чрније Гори” (5. V 1715),¹³ јер ни Млеци ни Турци не би дозволили да по територији коју они држе вршља неко ко се титулише искључиво као „владика црногорски”. Та китњаста титула била је у употреби све до Његоша који се потписивао као „Владыка Черногорский”, или „Черногорский Митрополит”, односно „Vladika de Montenegro” и сл.¹⁴ У првом издању „Горскога вијенца” (1847) Његош је свој лик позајмио владици Данилу, али је испод слике донио факсимил Даниловога потписа за домаћу употребу:

Данил владика црногорски!

Дакле, „кривица” владике Василија ипак је првенствено у чињеници да није признавао окупацију!

УНУТРАШЊА ИЗГРАДЊА ДРЖАВЕ

Има мишљења да је Василије мање бринуо о унутрашњој изградњи државе а више о њеном спољнополитичком положају. То би се могло и разумјети кад узмемо у обзир да су Василије и Сава били заједно на челу државе, па је Сава, као мирнији и повученији, и са мање иницијативе, имао и мање храбрости да се носи са Венецијом, поготово што је на територији коју је она држала, у Будви, имао уље и вино. Показало се и касније, после Василијеве смрти (1766), да је препустио власт дошљаку, Шћепану Малом (1767-74). Осим тога Сава и Василије се нијесу слагали ни по темпераменту ни по политичким погледима. Зато је Василије понекад био принуђен да поступа самовољно, и да због тога трпи Савине критике. Сава је писао генералном провидуру да „не прима као тачна лажна писма и печате које пише калуђер Василије”, јер је он владика и поглавар цијеле крајине.¹⁵ Али и Василије за Саву каже: „Ни за што главе не обраћа нако ће се може што узет”.¹⁶ Овакав Сава је и у Његошевом „Шћепану Малом”, гдје се за Василија каже да је „мудри вожд”.

¹² Ј. Миловић, *Његош у слици и ријечи*, 1974, 53/54; Р. Драгићевић, *Канонизација црногорског митрополита Петра I Петровића Његоша*, „Нови источник”, 2-3, Сарајево 1935, 1-9.

¹³ В. нашу књигу *Црна Гора и Душаново Царство*, Цетиње, 1997, 106.

¹⁴ Види пасош у нашој књизи *Крајка илустрирана историја црногорскога народа*, Цетиње, 1996, 142; и у Ј. Миловића, *Петар II Петровић у свом времену*, Титоград, 1984, илустровани дио.

¹⁵ Г. Станојевић, *Историја Црне Горе*, III/1, 305, по Ј. Томићу.

¹⁶ Ј. Миловић, *Зборник докумената из историје Црне Горе*, Цетиње, 1956, 290.

Расположива грађа потврђује да ни Сава ни Василије нијесу уносили новости у друштвено уређење, јер су се држали старих облика владавине, са Митрополијом на челу државе, Главарским збором као ужим а Општим збором као ширим парламентом, без чије сагласности нијесу биле пуноважне државне одлуке. Али што се тиче услова живота, бриге за развој трговине, производње, коришћења руднога блага и унапређења културе и образовања, о томе имамо само Василијеве акције.

Црна Гора је кроз стољећа имала *унуџрашње ѿржишиѿе* са пијацама изван границе! Главни прозор у свијет био је Котор, па је забрана Црногорцима да долазе на Црногорски пазар тешко падала и њима и Василију који је за њих бринуо. А да би се енергично протестовало код млетачке управе, за то Сава није имао храбрости. Али јесте Василије. Он је у опширноме меморандуму објашњавао Венецији ко је крив за несугласице које су довеле до затварања Црногорскога пазара 1743/44. године.¹⁷ Млетачки Сенат је 22. августа 1744. донио одлуку о отварању Црногорскога пазара, и о уклањању провидура Болице којега су Црногорци теретили као кривца. Није усвојен њихов захтјев да се продуже плате црногорским главарима. И Његош у „Горскоме вијенцу” вели да је војвода Драшко одио у Млетке по плату. У Црној Гори је била веома развијена натурална размјена, тако да је увијек било мало новца у отпицају, за набавку онога што се увози, а то је у првоме реду била – со. Уз то: шећер, кафа, fine тканине па и народна ношња, јер на Цетињу није било терзија, а ношња је копирана према грчкој ношњи са Крита, који је био у млетачким рукама. Ову су ношњу отуда донијели у Котор поморци.

У писму провидуру Гритију (13. XII 1747) Василије моли да му се поклоне двоја велика и двоја мала запрежна кола, јер Манастир има велико поље а кола нема.¹⁸

У писму царици Јелисавети (22. X 1753) моли за помоћ да се у Црној Гори, за почетак, отворе мале словенске школе, да би се они који њих заврше слали на даље школовање, у црквена и војна училишта у Русију.¹⁹

Крајем 1757. или почетком 1758. Василије формулише у осам тачака потребе Црне Горе. Он тражи средства, али за: артиљерију и искусне људе у руковању њом, како би се могли супротставити непријатељу; инжењере за истраживање руда, посебно злата и сребра; штампарију и више мајстора. Моли да руска царица посредује код аустријске царице да се омогући трговина између Балтика и Јадрана! Да дванаесторо ђеце које је довео уврсти у племићки корпус, у ком ће осим војних наука научити и стране језике: француски, грчки, латински и италијански! Кад заврше школу да се врате у

¹⁷ Б. Шекуларац, *Владика Василије*, Цетиње, 1996, 62-75.

¹⁸ Исто, 124.

¹⁹ Исто, 144-146.

Црну Гору, а на њихова мјеста упуте друга ђеца. „Митрополит Василије имао је јасну концепцију о будућности своје земље”, пише Г. Станојевић.²⁰

Занимљиво је ово набрајање језика. Василије је писао на латинском језику.²¹

Дакле, јасно је да је он овим захтјевима показивао схватање заокружених потреба Црне Горе. И није његова кривица што ти захтјеви нијесу тада усвојени.

НАЦИОНАЛНА СВИЈЕСТ

Владика Василије био је први Црногорац који је нападан због *црногор-сѣвовања*. Он је протествовао што у Русију долазе Срби под именом Црногораца. „Свак својим именом нека буде задовољан”, вели он на крају Предговора *Историји о Црној Гори*. У истој *Историји* наглашава да „мало гдје Срби битку добише без помоћи Црногораца и Брђана” (20). У писму грофу Шувалову (17. XII 1757) он вели „да би и наша браћа хришћани, они који стењу у турском подаништву: Албанци, Македонци, Бошњаци, Срби и Бугари (Албанези, Македоняне, Босњаци, Срби и Болгари), гледајући на нашу заштиту (од стране Русије), не само у православљу остали, него кад дође дан с нама се сјединили у службу сверуске²² славне империје”.²³

За разумијевање Василијевих идеја важне су и његове пјесме. Мирослав Пантић је сматрао да оне нијесу Василијеве, зато што се у једној траже средства за поправку Манастира, а „тако се могло певати само пре 1724. године, када је владика Данило, по повратку из Русије... успео да манастир обнови...” Пантић није примијетио Василијево писмо царици Јелисавети од 5. IX 1759. управо о потреби да се Манастир обнови, у коме наводи као свједока и рускога пуковника Пучкова!²⁴

Прва пјесма посвећена је *Црној Гори*, која је „Иван-бегом оглашена, манастиром прослављена”, „Черногорска дика превелика, Богородица крепка помошница”, која тражи помоћ од Московције да је обнови у старом сјају. Друга пјесма посвећена је потреби Србије да се пробуди и ослободи:

²⁰ *Историја Црне Горе*, III/1, 348.

²¹ Његово оригинално писмо на латинском језику објавио је С. Мијушковић у „Историјским записима” 1965, књ. XXII, 2, 365/366.

²² *Књижевности на тилу Црне Горе и Боке Коџорске*, Београд, 1990, 413.

²³ Шекуларец, *Владика Василије*, 183; Г. Станојевић наводи исто у писму Воронцову, *Историја Црне Горе*, III, 349.

²⁴ Вуксан, 1938, 80/81; Шекуларец, 1996, 210.

Отечество ваше Турки завладали,
многе ваше цркве разорили,
сербски краљи вастаните,
цару Христу молбу сатворите,
мухамедску вјеру низложите,
от вашег оteчeства иждените!..
Архијереји сербски не лезите,
но су ношт Бога молитe,
царство сербско паки вoставити...

Наглашавајући „ваше” а не „наше” отечество и цркве су Турци завладали и разорили, он на себи својствен, отворен па и груб начин („Архијереји србски не лезите”) позива Србе да се дигну, као што је то касније радио Његош, посвећујући „Горски вијенац” Карађорђу а не трговцу Милошу, и због тога био криво схваћен, иако је Карађорђе у наслову приказан као „отац Србије” а не неке заједничке државе која би обухватала и Црну Гору.

Не треба да нас буну, сем кад то хоћемо, помен „славеносербског црногорског народа”, коме је Василије смирили пастир. Било је разних покушаја да се Словени обједине, било под Русијом било под утицајем заједничкога руско-словенскога или славјаносербскога језика. Али да је славеносербски језик био српски језик, зашто би се Карацић борио против тога језика, а за српски језик? Дакле, као што је тај језик био вјештачки, па га је Копитар назвао „ништавним, варварским, фиктивним, будаластим, смијешним” а Скерлић мртвим и неплодним,²⁵ тако је и етнички појам изведен из тога термина заслуживао исте епитете. У првом броју „Летописа Матице српске” за 1825. покушао је његов уредник да објасни који све народи спадају под тај појам, па наводи: Бугаре, Србе, Бошњаке, Црногорце који су „словенски обитатељи планина Црногорски”, Славонце, Далматине, док су као Венди означени дијелом Хрвати и Словенци. Да је то био шири појам који није уништавао етнички Црногорци – свједочи и Његошево писмо Милошу Обреновићу (15. I 1847) о правопису: да би био радостан кад бисмо „сви Славено-Срби имали једно правило књигопечатања, а особени Срби и Црногорци”.²⁶

Краткоћа времена условљена мноштвом реферата не дозвољава нам да даље елаборирамо ове теме, али мислимо да је све ово јасно већ и на основу онога што смо изложили.

²⁵ Ј. Скерлић, *Сабрана дела*, IX, Београд, 1966, 178.

²⁶ Љ. Дурковић-Јакшић је у књизи *Србијанско-црногорска сарадња*, 1957, 129. фалсификовао ово писмо, претварајући Србе у Србијанце а крај писма у којему Његош помиње „подвластне нама народе” претопио у „наш народ”!

Dr Radoslav ROTKOVIĆ

LE IDEE NAZIONALI DEL ARCIVESCOVO MONTENEGRINO
VASLIJ PETROVICH

Riassunto

Qui si esaminano tre questioni: a) come vladika (arcivescovo) Vasilij Petrovich considerava il territorio di Montenegro; b) che cosa ha tentato di fare per il consolidamento interno dello stato e c) come era concepito il suo pensiero nazionale.

Alla prima domanda si risponde: lui prendeva in considerazione la giurisdizione ecclesiastica, non le frontiere che non erano etniche. Per capire questa distinzione bisogna sapere che una parte del territorio Montenegrino teneva Venezia, una parte l' Impero Ottomano, e solamente quella parte rocciosa attorno a Lovcien era in quel tempo libera.

Alla seconda domanda: che lui non tentava di cambiare il modo tradizionale di governare, con metropolita al capo dello stato, e Glavarski zbor (Lo sborro, Consiglio dei capi tribù) e Opštini zbor (Lo sborro di tutto il Montenegro) come piccolo e grande parlamento. Ma tentava di procurare i mezzi per: aprire le scuole; assicurare commercio con estero attraverso Cattaro, migliorare persino il commercio tra il Baltico e l' Adriatico; sfruttare le ricchezze del suolo, attraverso scavi di oro ed argento; migliorare la potenzialità dell' esercito coll' uso dei cannoni, se la Russia sarà disposta a dare i cannoni ed i uomini capaci a manovrarle.

Alla terza domanda si dice che Vasilij era il primo Montenegrino criticato come protagonista del *montenegrinismo*. Lui già nel 1757. distingueva sui Balcani: Albanesi, Macedoni, Bulgari, Serbi, Bosniaci, che soffrivano sotto il giogo Ottomano e guardavano in Montenegro, protetto dalla Russia, come a una speranza per se. Ma se il Montenegro cade, anche loro perderanno questa speranza.